

## ДИВАЧКА

Това лято умря последният вуголщински частник — по регистрите на селсъвета се водеше Андрей Явстратавич Хрупак, но по селски си беше чисто и просто Хрупак. Беше многодетен: имаше, струва ми се, седем момчета. Те постепенно се пръснаха — едни отидоха по мините, други заминаха на работа някъде си и може би десетина години Андрей живя сам — жена му се осакати на сечищата, които селяните изкореняваха веднага след войната, и предаде богу дух, преди още да поотраснат най-малките. Хрупак се беше накарал да се жени втори път и по едно време „ергенуваше“, но някак си за половин година остаря и забрави за женитбата. Отначало походи известно време из Вуголщина с бастун, като стъпеше и пъшкеше — все искаше да продаде земята си на колхоза, а по лани изведнъж се захвана да произвежда катран от брезова кора в старите полуразрушени пещи и да го разнася по околните села със своята частна кранта, понеже тогава тази стока се търсеше — още от войната, когато заводът за катран бе вдигнат във въздуха, никой по околните села не правеше катран. Карал си Хрупак каруцата и по пътя заспал, без да угаси свитата от вестник цигара. И ето че най-напред в каруцата се запалила сламата, после пламнала дрехата му — една напоена с катран и терпентин памуклийка. Човекът вероятно дори не е успял да дойде на себе си както трябва — беше свършил в безсъзнание. Намерили го призори, насред пътя, вече мъртъв — както паднал от изгорялата каруца, така си и лежал — неподвижен и стърчен. Докараха го в село с една колхозна каруца. Не чакаха синовете му. Чисто и просто не знаеха къде да им изпратят

телеграми. Съседите свалиха от тавана готовия ковчег, който Хрупак предварително си беше направил по мярка, и го погребяха още същия ден, веднага подир пладнe, щом намаля жегата. На погребението дойде много народ, почти от всяка вуголщинска къща. Жените кимаха с глави — всички изтръпваха от ужас от каква смърт беше умрял човекът. Бяха надошли и от другите села — дори самата смърт на Хрупак, необичайна и срашна, събираше в този ден хората на гробищата. Отиде и Залуцки.

Залуцки не познаваше отблизо покойника и беше разговарял с него само веднъж, пък и сигурно го беше виждал само тогава, когато разговаряха, но много беше слушал за него и също бе поразен от смъртта му.

Срещна го веднъж в началото на есента в Шациково по-жарище. Беше надвечер и Залуцки бързаше към село, защото до крайните къщи трябваше да измине по видело още три-четири километра. И изведнъж чу, че някъде встрани, на стотина крачки от пътя зашумя едно дърво, сякаш върху него връхлетя силен вятър или някой започна да го тресе. Залуцки спря и се заслуша. А шумът ту стихваше, ту се засилваше, но за кратко, и след малко Залуцки разбра, че този шум се вдигаше от човек. Беше невъзможно да се промъкне през къпините и гъстите лещаци и Залуцки се върна назад, за да мине по пътеката, която заобикаляше мочурището, цялото обраснало с острица. Скоро излезе на една поляна. На поляната стоеше каруца и пасеше вързан на кол дорест кон. Залуцки отиде до каруцата. Конят вдигна глава, погледна непознатия човек и изпръхтя. Залуцки нарочно се изкашля. Но никой не се обади. Човекът сигурно беше забелязал чуждия човек още в момента, когато Залуцки се показа на поляната, защото престана да друса дървото и сега седеше там, не мърдаше и може би го наблюдаваше от високо. След две-три минути шумът отново започна — в края на поляната изведнъж се затресе едно високо, чаталесто дърво и се заклати, кажи-речи, до корен. От неговите клони нещо гъсто се посипа на земята. Залуцки отиде под самото дърво. Беше една горска ябълка-дивачка, а под нея на земята се търкаляха киселици. Наесен, когато се вадят картофите, тези ябълки стават жълти и дори вкусни, но сега под дървото имаше само зелени плодове. За какво ли ги бе отърсил този човек?

— Какво ще ги правите? — попита Залуцки, вдигнал глава.

Ябълката престана да шуми. Един недоволен глас попита отгоре:

— Имаш ли цигари?

— Имам.

Зашумолиха листата и Залуцки видя продълговатото лице на възрастен човек, на което правеха впечатление хлътналите очи и широката уста с дебели устни. Това именно беше Андрей Хрупак. (Вярно, Залуцки научи това много по-късно.)

— Слезте — махна му с ръка Залуцки, — ще запалим по една.

Човекът се повъртя малко, сякаш размишляваше, и започна да слиза, като се хващаше за клонките. Най-сетне се хвана с ръце за последния клон, повися за момент и едва тогава скочи на земята. Беше висок на бой, прегърбен. Сигурно имаше петдесетина години. Носеше изтъркана кожена фуражка на подвижната си глава и скъсани гумени ботуши на дългите си крака. Ръцете и лицето му бяха почернели и дрехата му, смачкан памучен костюм, също — същински селски механизатор.

Залуцки извади от джоба си кутия с цигари.

— Ами случайно нямате ли махорка?

— Нямам — отвърна Залуцки.

— Махорката е по-силна — обясни му Хрупак.

Отидоха при каруцата, седнаха на стръките и запалиха. Залуцки пое дим и като го изпускаше, попита:

— И какво ще правите с тях? — И показва с ръка под дървото.

— Ще ги ям, какво друго мога да правя с тях — престори се на учуден човекът.

— Ами че това е киселаш. Чудно е как падат толкова зелени.

— Не са чак толкова зелени — не се съгласи Хрупак. — Ще дозреят в сламата. И ще ги сложа в бъчвата — за зимата. Не си ги садил, не си ги отглеждал, а шкембето ти пълно с туршия от ябълки.

— Те щяха да доузреят и на дървото...

— Хм — скептично се усмихна Хрупак. — Ако много ги чакаш, може и да не ги дочакаш. Смяташ, че само аз зная за тези ябълки? Всички знаят за тях. Не, важното е кой ще изпревари. Тогава нека аз бъда първият. Нищо, че е малко раничко. Правдата е гнила, но е богу мила, тя се крие под елата, а ти зяпаш в липата.

Залуцки поклати глава — хитро и засукано говори човекът.

— Ще дадеш ли още една цигара? — помоли изведнъж Хрупак.

Залуцки му подаде цялата кутия, но Хрупак извади само една цигара и я сложи зад щръкналото си ухо.

— Сега ще има какво да пуша чак до дома — със задоволство каза той. — Ей сега ще събера този киселаш, както казвате вие, и ще си тръгвам.

Хрупак сигурно се надяваше, че и Залуцки ще стане заедно с него и ще си тръгне. Но той като че ли не бързаше, остана да седи на стръките. Това не се хареса на Хрупак — засумтя, свъси избелелите си вежди и без да каже нито дума повече, взе от каруцата празен чувал. Отначало събираше ябълките бавно, като влачеше чувала подире си, а като понатежа, той го постави под дървото и взе да събира ябълките в шапката си и после да ги изсипва в чувала. Дълго обикаля под ябълката и все мълчаливо.

Тогава заговори Залуцки:

— А какво значи това? Листата са ѝ като на истинско овощно дърво, а плодовете?...

— Това е истинско дърво. Ябълка — с явна злоба в гласа отвърна Хрупак. — Било е истинско, а е станало неистинско. Подивяло. Щом хората го напуснали, то подивяло.

— Отдавна ли?

— Какво отдавна ли?

— Тук не живеят хора?

— Отдавна, откакто изселиха чифлиците, оттогава не живеят тук. А ти кой си? Да не си новият агроном?

— Не.

Но Хрупак като че ли не чу какво му отговори Залуцки.

— Недей мисли, че съм с колхозен кон. Конят си е мой.

— Че кой сега на село има собствен кон?

— Който винаги си е имал, и сега не живее без кон.

— Значи, ти си частник?

— Че какво от това?

Залуцки се усмихна:

— Нищо, но да си призная, мислех, че частниците са се свършили.

— Няма да се свършат, докато не ги свършат — подигравателно каза Хрупак и изведнъж съвсем се ядоса: — Но в края на краищата кой си ти, че трябва да се изповядам пред тебе?

Разумно погледнато, Залуцки поне сега трябваше да стане и да си тръгне по пътя, за да не се скара с човека, още повече, че на поляната вече ставаше тъмно, но тъкмо това, че Хрупак който знае защо започна да се ядосва, го възпря.

И като се опитваше да придаде на думите си шеговит тон, той каза:

— Още не сме успели да се запознаем, а вече като че ли се караме.

— Така ли? — учудено възкликна Хрупак и Залуцки усети в учудването му преструвка. — Дори не съм забелязал. Тогава трябва по-скоро да се помирим. Жалко само, че няма едно шишенце.

Човекът се опитваше да се държи дръзко и на Залуцки му стана неприятно — и възрастният мъж изведнъж му заприлича на палячо.

Най-сетне Хрупак събра киселиците, метна чувала на гръб и леко го понесе към каруцата. Залуцки стана от стръките, искаше да се отдръпне настрана, но Хрупак го попита:

— Може би сме в една посока?

— Аз отивам в Баварец — каза Залуцки.

— Тогава тъкмо половинната път ще се возиш. Доведи коня.

Залуцки отвърза коня, доведе го и го вкара в стръките. Но го запрегна самият стопанин. Залуцки дори се любуваше на Хрупак: как сръчно закачваше дъгата за хамута и после с един замах стегна предния ремък, натискайки с коляно на гривните, като в ръцете му нямаше нищо излишно.

Вече се бяха качили в каруцата, когато Хрупак попита Залуцки:

— Нещо не мога да си спомня кой си. Чий си там, в Баварец?

Залуцки се усмихна:

— Трудно ще си спомните. Дори е невъзможно. Аз съм тамошен зет.

— Заврян или не?

— Просто зет. Смятам се зет на тъщата.

— Коя е тя?

— Домна, дето е от Прусина.

Хрупак се обърна към Залуцки и любопитно го погледна в лицето, сякаш за пръв път го виждаше.

— Тя, струва ми се, има двама зетъве. Кой от двамата? Онзи ли, дето работи в промкомбината? — попита той.

— Не.

— А-а-а, зная. Чувал съм за вас. И жена ви познавам — премина той на „вие“. — И изобщо цялото семейство познавам. С тъста ви, с покойния Цимох Лукианавич, почти цялата Гражданска война съм изкарал. Когато Шчорс дойде при нас от Унеча, ние тръгнахме с него.

— Шчорс? — учуди се Залуцки.

— Шчорс. От нас до Унеча е един хвърлесй място. И той дойде, за да смаже Саматевичката република. Имаше такава република в Саматевичка околия. Бяха я създали богатшите начело с есерите от градчето. Въоръжили селските голтаци с пушки, взети от един военен склад, и ги подкокоросали да направят тази република. Каква ти република? Просто не искаха да дават зърно на новата власт. Но Шчорс скоро ги наказа. Гръмна няколко пъти с оръдията и селяните се разбяха.

Пътят през полето беше неравен — ту през трапове, ту през буци пясък — и каруцата непрекъснато се клатушкаше и друсаше, пътуването беше неудобно, особено на голи дъски. На всичко отгоре по лицето болезнено го шибаха клоните и Залуцки не правеше нищо друго, освен че слушаше спътника си и все се навеждаше, за да не го закачи някой клон. Но скоро се досети — облегна се с гръб на чувала с ябълките и притихна. В това време спътникът му караше коня и не преставаше да приказва: като че ли изведнъж беше поомекнал.

— Тогава бях млад. Тъкмо бях поотраснал и Шчорс започна да събира младежи за войници. Записах се и аз. Цял взвод се събрахме. А ни командуваше вашият тъст. Справедлив човек беше. И тогава, и после, когато вече беше директор в Баварец.

На Залуцки естествено му беше приятно да слуша хубави работи за тъста си, когато, разбира се, никога не беше виждал — беше загинал в четиридесет и първа година при отстъплението към Смоленск, но сигурно най-интересното от всичкото, което чу сега, беше онова, което спътникът му разказа за себе си: такъв закоравял частник, поне така се стори на Залуцки, и изведнъж — бил червеноармеец при прославения Шчорс. Някак си едното с другото не се връзваше и Залуцки изпаднало попита:

— Интересно защо не сте влезли в колхоза? Казвате, че

сте воювали за съветската власт, а като че ли не сте със съветската власт...

От тези думи Хрупак изведнъж се сви целият, и без това приведенният му гръб се изгърби, сякаш върху човека се стовари нещо; това трая само кратък миг и Хрупак рязко, с цялото си тяло се извърна към Залуцки и тогава Залуцки видя в почервенелите му очи презрение към себе си и отвращение.

— И съм воювал неведнъж! — кипна Хрупак. — Аз за тази ваша власт съм воювал до насита и в Гражданската война, и в германската!

Залуцки усети как най-напред неприятна червенина заля лицето му, а после някаква жилка над дясното му око започна ситно-ситно да трепти — така се случваше с него, когато след внезапно смущение обикновено започваше да го обзема злоба.

— А защо „ваша“? — съвсем спокойно, дори може би прекалено зловещо процеди през зъби Залуцки, натъртвайки на последната дума.

Но Хрупак не се извърна и не отмести поглед.

— Защо ли, питаш? — размърда се той на каруцата. — Ами защото тъдява ходят много такива умници като тебе! Още не се качил на каруцата, и веднага — „като че ли не сте със съветската власт...“ А какво чактисваш ти, бе?

— Извинявайте, но съвсем нямах предвид това, когато казах така.

— Няма какво да извинявам! Цял живот само това чувам, всички ми дрънкат, че не съм с нея! Когато трябва да воювам за съветската власт, тогава съм с нея, а ако е за нещо друго, не съм. Ето какво значи да искаш да живееш по свой начин! Станал съм трън в очите на глупаците. А пък аз може би не влизам във вашия колхоз, защото ми позволява съветската власт да си живея и без колхоза. Какво не съм виждал там, в колхоза? Само аз липсвам там. А аз съм си извоювал правото да живея в собствено стопанство още в осемнадесета година. Тпр-р-ру! — Той спря коня и посочи с камшика към елшака. — Слизай! Ще си стигнеш сам!

Залуцки скочи като ужилен от каруцата и се дръпна в края на пътя, за да не го закачи оста. На душата му стана гадно и неспокойно — сигурно и заради несполучливия разговор, който така ненадейно свърши, и заради това, че спътникът му — и там, на поляната, и сега, когато вече пътува-

ха — се ядосваше и плещеше врели-некипели, поне така се струваше на Залуцки. И в същото време у него се появи разумно недоволство от самия себе си, че, кой знае защо, изведнъж започна да нервничи и да се кара, вместо да разговаря разсъдливо и в края на краищата да убеждава човека. Но днес май за пръв път му се случваше да говори на такава „деликатна“ и отговорна тема и му беше обидно и тъжно, че сред хората все още живее един такъв настръхнал и озлобен селянин, а хората може би дори не знаят за това.

Хрупак в това време шибна с поводите ленивия си кон и каруцата заподскача по трапчините и затрополи по тесния път, притиснат от двете страни от елшовите храсталаци.

Пътекката, която Залуцки скоро намери сред шубраците, го изведе в края на полето, където из цялото стърнище беше пръсната изпомачкана от комбайните слама. В полето още беше светло и на запад, където залезе слънцето, тъмносиньото небе над гората не беше успяло да угасне. Залуцки се изкачи на най-високото в неравното поле, зад което надничаха покривите на баравецките къщи, и се обърна назад. Малко в по-ниското, в синкавия здрач потъна Шациково пожарище, обраснало с млади липи, лески и елшак. Оттам не долиташе нито един звук. Само някаква голяма самотна птица тежко махаше крила, сякаш летеше срещу вятъра.

Но най-важното за вуголщинския частник Залуцки чу по-късно, може би след година или повече. Разказа му го учителят Панас Игнатович Зазиба, сдържан и разумен човек, който някога беше завършил учителската семинария в Рогачов и бе изкарал пенсия в Баравец. Неочаквано из селото се беше пръснал слух, че Андрей Хрупак продава земята си на колхоза.

— Значи, се е уморил — каза Панас Игнатович. — Щом Хрупак е намислил да се откаже от земята си, значи, тя му е станала непотребна.

— Я стойте, ами това не е ли оня Хрупак, дето разговаря с мене на Шациково пожарище? — сепна се Залуцки. — Там, на поляната, расте една ябълка. Може би я знаете, на мястото, където е бил чифликът?

— Разбира се, той е. Тук в цялата околност вече няма частници.

— Той брулеше киселиците. Каза, че ябълката била подивяла. И каза още, че бил воювал при Шчорс.

— Това е вярно, воювал е. И при Шчорс е воювал, и през тази война беше партизанин.

— Но е много странен човек. Ругаеше всички.

— Сигурно го прави от завист. Колхозниците започнаха да живеят по-добре от него и той ги ругае. А едно време им се подиграваше и ги наричаше просяци — виждате ли, нищо не излиза. Сега впрягайте се и влачете сами и браната, и плуга. А изобщо той е... с една дума, не може да се каже, че е вреден човек или нещо подобно. Ако човек не го познава и го послуша, може да му настръхнат косите. И страда всъщност заради своята земя. Откакто я грабна след революцията, вече не я изпуска от ръцете си. Изпитва страх от земята. То е като болест. И е започнала сигурно още тогава, когато като дете е ходил „да помага“ на хората. Баща му имал малко земя, едно парче, а пък навъдил много деца, къде ще ги изхрани! В семейството не се е говорило за нищо друго, освен за земята. А съветската власт най-напред даде земя, а после като че ли искаше да я вземе. Трябва да влиза в колхоза. А отде да го знае какъв ще е този колхоз? И вместо най-напред да излекуват Андреевата болест, за да не се страхува за собствената си земя, предлагат му да даде тази земя в колхоза.

Панас Игнатович погледна Залуцки в очите и се усмихна.

— Познавам го донякъде този Хрупак. Живее тук от доста години и ми се е случвало да се срещам с него. Жена му умря веднага след войната, децата останаха на ръцете му, а тъкмо тогава аз бях секретар на партийната организация. Срещнах го веднъж на улицата и поведох с него разговор — значи, как я караш, Андрей, сигурно ти е тежко да гледаш сам такава тайфа? Наведе глава: „Тежко ми е, вика, много ми е тежко!“ Пък аз и по очите виждам, че на човека му е тежко. Викам му: „Подай заявление за колхоза, Андрей, там заедно с хората все някак ще надвиеш теглото си.“

Той послуша и тъжно каза: „Не, няма да вляза в колхоза, дори не си струва да приказваме за това.“ Но аз пак го попитах: „Кажи, Андрей, нима никога не си изпитвал желание да зарежеш частничеството и да влезеш в колхоза.“ „Изпитвал съм, казва, но то беше отдавна и затова все едно не го е имало.“ И аз му повярвах. Разбира се, изпитвал е такова желание. И неведнъж. Но сигурно винаги са се намирили причини, които са го възпирали. През тридесета година, когато се създаваха колхозите, изведнъж намислиха да го разкулачват, дори го закараха в Могилъов, но нито стопанство-

то, нито семейството му закачаха, защото в него, разбира се, нямаше нищо кулашко. Но го поддържаха малко в затвора. Дявол знае в какво са го обвинявали, дори може би са искали чисто и просто да го махнат от очите на хората: тъй или иначе, един бивш доброволец, червеноармеец се опъва, не ще да влезе в колхоза, дава лош пример. И докато Андрей се върне от своята „командировка“, колхозът беше организиран. На частниците бяха определени твърди доставки. Такива доставки бяха определени и на Андрей. Почеса се по главата, но къде ще иде. Още тогава си беше такъв инат. Пък и фактът, че беше воювал през Гражданската война, му придаваше смелост. И на всичко отгоре като за беля веднага след колективизацията настъпи гладната година, и то не една. В това време на частниците нищо им няма — живеят си и не роптаят: не се оплакват, че храната им е постна, нито дават назаем, нито искат. Странна работа! Излиза, че Андрей Хрупак не се беше излъгал. Имаше хаплив език и почна да се подиграва. И оттогава Андрей започна да минава за „контра“. Изгори ли колхозният харман — частника Хрупак го викат на разпит. В колхозната ферма умре крава — пак са готови да хвърлят вината върху Андрей. Добре че вашият тъст, Цимох Лукичавич, се застъпваше за своя бивш червеноармеец, не позволяваше да го обидят, иначе имаше да пати клетникът.

Панас Игнатович помълча малко.

— Ето вне споменахте за ябълката в Шациково пожарище. Помня, че в двора на бившия чифлик имаше ябълка. Подивяла. Струваше ми се, че естествената домашна ябълка не може да се изроди, а тази се е изродила. Та нещо подобно се случи и с Андрей Хрупак. Сега той иска да продаде земята си на колхоза. Смешно. Но както и да е. Би трябвало да я купят, макар че земята у нас нито се продава, нито се купува. Ако се освободи от веригите, може и да се успокои.

...Колхозът, разбира се, не купи земята на Хрупак. Но Хрупак вече престана да я обработва. И тя така си пустееше, докато стопанинът ѝ правеше катран и терпентин и ги продаваше по селата. Сега вече той живееше в каруцата. И в каруцата намери смъртта си.